

Het gebruik van de voorkeurstem bij de parlementsverkiezingen van 13 oktober 1985

door Mieke VERMINCK,

Assistente aan de Afdeling Politologie
van de Katholieke Universiteit te Leuven.

★

Het uitbrengen van een voorkeurstem bij de parlementsverkiezingen geeft aan de kiezer de mogelijkheid rechtstreeks invloed uit te oefenen op de aanwijzing van kamerleden en rechtstreeks verkozen senatoren. Het democratisch gehalte van dit instrument wordt evenwel in aanzienlijke mate afgezwakt door de procedure die men hanteert bij de zeteltoewijzing aan de verschillende kandidaten. Om verkozen te zijn moeten de kandidaten het verkiesbaarheidscijfer hebben bereikt (1). Meestal is het aantal kandidaten dat aan deze voorwaarde voldoet uitgesproken kleiner dan het aantal te begeven zetels. Daarom wordt de voorraad hoofdvakstemmen toebedeeld aan de kandidaten in volgorde van voordracht, tot zij het verkiesbaarheidscijfer hebben bereikt. Zijn alle hoofdvakstemmen verdeeld, maar nog niet alle zetels, dan worden deze toegewezen aan de nog niet verkozen kandidaten met de meeste voorkeurstemmen. Sinds 1919 hebben slechts 27 kamerleden (Nols werd in 1985 als enige rechtstreeks verkozen, als lijstduwer van de Brusselse PRL-lijst) en 1 senator hun parlementszetel weten te veroveren buiten de nuttige volgorde. Dat deze procedure soms tot zeer merkwaardige resultaten leidt, werd bij de recente verkiezingen duidelijk geïllustreerd in het arrondissement Leuven, waar Rik Daems als derde geplaatste op de PVV-lijst, 15.256 voorkeurstemmen behaalt. Lijsttrekker Georges Sprockeels en Paul Vandermeulen (tweede plaats) worden met respectievelijk 7.275 en 4.059 voorkeurstemmen, rechtstreeks verkozen, dank zij de verdeling van de voorraad hoofdvakstemmen.

(1) Verkiesbaarheidscijfer = $\frac{\text{geldig aantal stemmen van de partij}}{\text{aantal behaalde zetels van de partij} + 1}$

Hoe gering de waarde van de voorkeurstemmen als rechtstreeks machtsinstrument ook is (2), des te meer vormen zij een indicator van de populariteit van de politicus. Tevens vormen de voorkeurstemmen een niet te verwaarlozen fenomeen in het carrièreverloop van de politicus in en buiten de partij.

De voorkeurstem is niet alleen belangrijk voor de kiezer of de individuele politicus, maar ook voor de partij in haar geheel. Hoewel men niet kan gewagen van een rechtstreeks verband tussen het aantal stemmen dat een partij behaalt en het aantal voorkeurstemmen van haar kandidaten, blijkt geen enkele partij onverschillig te zijn voor de Tindemans-, Van Miert-, De Croo-, Martens- en andere effecten.

In dit artikel wordt het gebruik van de voorkeurstem bij de parlementsverkiezingen van 13 oktober 1985 besproken. Naast een algemene analyse, is er een analyse naar gemeenschap, provincie, arrondissement en politieke partij. Tevens wordt in de mate van het mogelijke, een historische vergelijking doorgevoerd en worden enkele onderzoekshypothesen geformuleerd.

1. De evolutie in het gebruik van de voorkeurstem (3).

Bij de verkiezing van de leden van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, werden 6.064.081 geldig uitgebrachte stemmen geteld, waarvan 3.124.011 hoofdvakstemmen en 2.940.070 voorkeurstemmen. Een percentage voorkeurstemmen van 48,48 % betekent enerzijds wel een lichte vooruitgang vergeleken met 1981, toen het aandeel voorkeurstemmen

(2) W. DEWACHTER, « De machtstoewijzingsfunctie van de voorkeurstemmen bij de Belgische parlementsverkiezingen », in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, XCII (1979), 2, blz. 492-505.

(3) De gegevens over het gebruik van de voorkeurstem bij de verkiezingen van 13 oktober 1985 hebben we gehaald uit de originele processen-verbaal van de centrale provinciale kiesbureaus en van de arrondissementshoofdbureaus. Wij danken het Ministerie van Binnenlandse Zaken, Dienst Verkiezingszaken voor zijn bereidwillige hulp terzake.

Voor de gegevens over het gebruik van de voorkeurstem in vorige verkiezingsjaren hebben wij beroep gedaan op :

W. DEWACHTER, *De wetgevende verkiezingen als proces van machtsverwerving in het Belgisch politiek bestel*, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1967, blz. 273-276.

W. DEWACHTER en M. DEWEERDT, *De parlementsleden naar hun voorkeurstemmen bij de verkiezingen van 1961, 1965, 1968, 1971 en 1974*, Afdeling Politologie, Documentatiebundel, nr. 2, 1975, 33 blz.

M. DEWEERDT, « De personale keuze bij de parlementsverkiezingen van 17 april 1977 », in *Res Publica*, XIX (1977), 3, blz. 515-528.

M. DEWEERDT, « Het gebruik van de voorkeurstem bij de parlementsverkiezingen van 17 december 1978 », in *Res Publica*, XXI (1979), 2, blz. 331-341.

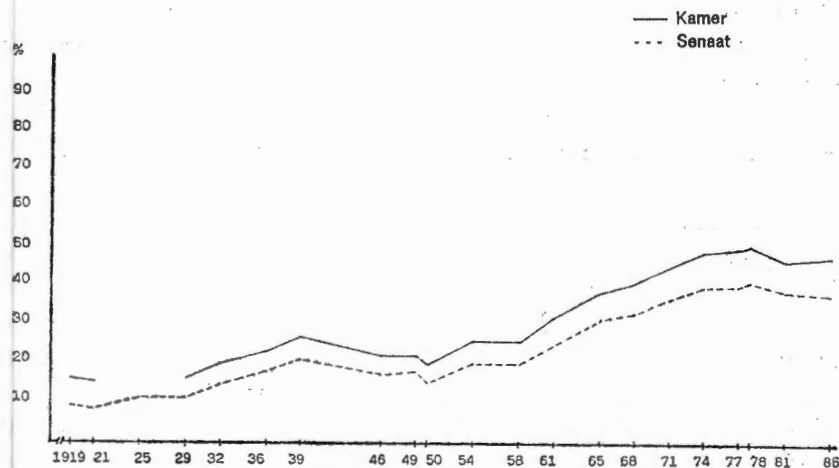
L. DE WINTER, « Het gebruik van de voorkeurstem bij de parlementsverkiezingen van 8 november 1981 », in *Res Publica*, XXIV (1982), 1, blz. 151-163.

TABEL I

De personale keuze bij de parlementsverkiezingen sinds 1919

Verkiezing	Kamer		Senaat	
	Absoluut	%	Absoluut	%
1919	288.068	16,36	151.754	9,62
1921	300.785	15,57	163.975	8,80
1925	*		233.725	11,51
1929	369.235	16,55	249.525	11,45
1932	481.000	20,59	344.428	15,04
1936	557.861	23,61	425.871	18,52
1939	639.271	27,33	495.725	21,64
1946	535.189	22,62	415.404	17,76
1949	1.146.496	22,78	914.879	18,36
1950	1.007.486	20,38	778.499	15,84
1954	1.362.463	26,40	1.048.099	20,50
1958	1.386.187	26,14	1.081.997	20,57
1961	1.737.393	32,99	1.326.781	25,39
1965	2.023.118	39,04	1.656.919	32,38
1968	2.151.621	41,55	1.736.896	33,97
1971	2.415.967	45,74	1.957.468	37,56
1974	2.620.951	49,84	2.092.155	40,35
1977	2.801.974	50,26	2.244.221	40,65
1978	2.870.994	51,86	2.291.010	41,82
1981	2.915.317	47,39	2.405.021	39,66
1985	2.940.070	48,48	2.296.409	38,31

* Gegevens over de Kamerverkiezingen van 1925 zijn niet beschikbaar.

GRAFIEK I. — Evolutie van het percentage voorkeurstemmen sinds 1919.

47,39 % bedroeg, maar anderzijds ligt dat cijfer nog 3,38 % lager dan de 51,86 % van 1978, dat als een (voorlopig) eindpunt geldt van een quasi continue stijging van het voorkeurstemmenpercentage sinds 1919.

Voor de senaatsverkiezingen wordt de dalende trend die zich in 1981 aanmeldde, verdergezet. Er werden 2.296.409 voorkeurstemmen uitgebracht op een totaal van 5.994.431 geldige stemmen, d.i. 38,31 %. Ten overstaan van 1981 betekent dit een achteruitgang van het aantal stemmen, uitgebracht op titelvoerende kandidaten, met 1,35 %. Meteen krijgen we ook een recordverschil van 10,17 % tussen het percentage voorkeurstemmen in de Kamer en dat in de Senaat.

Zowel voor Kamer als Senaat ligt het voorkeurstemmenpercentage een flink stuk lager dan bij de Europese verkiezingen, waar in 1979, 58,63 % en in 1984, 50,28 % voorkeurstemmen werden uitgebracht.

2. De voorkeurstemmen naar gemeenschap, provincie en arrondissement.

In Wallonië werd meer bij voorkeur gestemd dan in Vlaanderen. Bij de kamerverkiezingen werden in Wallonië 48,85 % van de stemmen op kandidaat-titularissen uitgebracht, tegen 47,54 % in Vlaanderen. Voor de Senaat bedragen deze cijfers respectievelijk 40,44 % en 36,70 %. Het voorkeurstemmenpercentage in Vlaanderen ligt m.a.w. in beide gevallen onder het nationaal gemiddelde.

Uitgetekend naar provincie, zijn het de provincies Luxemburg, Limburg en Namen die het hoogste voorkeurstemmenpercentage halen. De geringste percentages situeren zich in de provincies West-Vlaanderen en Antwerpen. Deze resultaten gelden zowel voor Kamer als Senaat. Een vergelijking van de voorkeurstemmenpercentages bij de kamerverkiezingen sinds 1968 levert grosso modo dezelfde evolutie op voor de verschillende provincies. Toch zijn er een aantal opmerkelijke feiten. In de eerste plaats is er de lage score die in 1985 werd behaald door de provincie West-Vlaanderen. Deze score ligt niet alleen ruim 10 % onder de score van 1978, maar is bovendien de laagste sinds 1968. Ten tweede zijn er de provincies Henegouwen en Luik die een hoger voorkeurstemmenpercentage opleveren zowel t.a.v. 1981 als t.a.v. 1978.

Het arrondissement met het hoogste aantal voorkeurstemmen wat betreft de Kamer, is Oudenaarde met 65,87 %, gevolgd door Neufchâteau-Virton (63,19 %), Tongeren-Maaseik (61,20 %), Dinant-Philippeville (60,26 %) en Aarlen-Marche-Bastenaken (57,95 %). De laagste percentages situeren zich te Mechelen (34,46 %), Bergen (37,54 %), Zinnik (38,01 %), Brugge (41,23 %) en Ieper (41,26 %). De arrondissementen die de grootste vooruitgang boeken vergeleken met

TABEL II
De evolutie van de voorkeurstemmen naar provincie*
(Kamer van Volksvertegenwoordigers)

Provincie	1968	1971	1974	1977**	1978	1981	1985	
							Kamer	Senaat
West-Vlaanderen . . .	44,28 (5)	51,34 (4)	52,84 (5)	51,38 (5)	53,92 (5)	46,87 (6)	43,11 (8)	34,25 (8)
Oost-Vlaanderen . . .	43,83 (6)	52,57 (3)	56,04 (3)	54,68 (3)	56,21 (3)	52,42 (3)	52,92 (4)	37,75 (7)
Antwerpen	32,80 (8)	38,43 (7)	44,70 (7)	46,32 (7)	47,27 (7)	42,97 (8)	40,21 (9)	31,67 (9)
Limburg	58,16 (1)	65,44 (1)	67,69 (1)	66,46 (2)	65,50 (1)	60,15 (1)	58,70 (2)	45,02 (3)
Brabant	48,67 (4)	47,94 (6)	51,50 (6)	50,46 (6)	52,97 (6)	48,09 (5)	50,43 (5)	40,39 (4)
Henegouwen	29,51 (9)	32,48 (9)	36,89 (9)	41,02 (9)	42,33 (9)	39,38 (9)	46,31 (7)	38,09 (6)
Namen	51,43 (3)	51,31 (5)	55,17 (4)	53,52 (4)	54,71 (4)	50,18 (4)	54,07 (3)	46,67 (2)
Luik	32,95 (7)	36,95 (8)	42,68 (8)	45,55 (8)	47,01 (8)	46,86 (7)	48,36 (6)	38,94 (5)
Luxemburg	56,47 (2)	61,40 (2)	66,39 (2)	67,89 (1)	65,36 (2)	59,53 (2)	60,22 (1)	55,56 (1)

* In ten honderd van het totale aantal geldige stemmen; tussen haakjes de rangorde van elke provincie.

** Er moge aan herinnerd worden dat door de samenvoeging van gemeenten in 1977 een aantal provincies beperkte wijzigingen qua grootte hebben ondergaan.

1981 zijn : Doornik-Aat-Moeskroen (+ 7,26 %), Charleroi (+ 7,19 %), Thuin (+ 7,09 %), Verviers (+ 6,75 %) en Nijvel (+ 6,67 %). De grootste achteruitgang doet zich voor te Brugge (— 5,26 %), Mechelen (— 4,97 %) en Kortrijk (— 4,89 %).

Uit de resultaten van de senaatsverkiezingen kan men afleiden dat de grootste verliezen aan voorkeurstemmen zich situeren in de arrondissementen Veurne-Diksmuide-Oostende (— 5,84 %), Kortrijk-Ieper (— 5,55 %), Hasselt-Tongeren-Maaseik (— 4,72 %) en Aarlen-Marche-Bastenaken- Neufchâteau-Virton (— 3,97 %), hoewel dit laatste arrondissement nog steeds het hoogste voorkeurstemmenpercentage behaalde. De meeste winst wordt geboekt in de arrondissementen Hoei-Borgworm (+ 7,29 %), Doornik-Aat-Moeskroen (+ 5,61 %) en Bergen-Zinnik (+ 4,38 %).

Een vergelijking in de tijd leidt tot het formuleren van een aantal hypothesen ter verklaring van de verschillende voorkeurstemmenpercentages naargelang de provincie of het arrondissement. Een eerste reeks verklaringen richt zich op het steeds terugkerende fenomeen dat een aantal arrondissementen traditioneel een hoog voorkeurstemmenpercentage halen en anderen een laag. Dit houdt ongetwijfeld verband met het differentieel gebruik van de voorkeurstem naar de partijen toe, waarbij partijen die doorgaans veel voorkeurstemmen boeken, in bepaalde arrondissementen sterk staan en daardoor het voorkeurstemmenpercentage verhogen, de omgekeerde situatie geldt voor de arrondissementen met laag-scorende partijen. Tevens blijken de arrondissementen met een hoog aantal voorkeurstemmen in hoofdzaak rurale gebieden te zijn met een laag bevolkingscijfer, waar een zeer gering aantal vertegenwoordigers kan worden gekozen voor Kamer en Senaat, en waar m.a.w. een geringere sociale afstand bestaat tussen kiezers en kandidaten.

Een tweede reeks verklaringen dient om de conjuncturele schommelingen in het voorkeurstemmenpercentage te verklaren. Deze schommelingen zijn te wijten aan één of meerdere verkiezingen en zijn toe te schrijven aan zeer specifieke oorzaken. Reeds eerder werd bv. gewezen op het opvallend lage voorkeurstemmenpercentage van de provincie West-Vlaanderen. De arrondissementele vergelijking maakte meteen duidelijk dat de achteruitgang vergeleken met 1981 vooral moet verklaard worden vanuit de arrondissementen Brugge en Kortrijk. In Brugge is het grote verlies aan voorkeurstemmen in hoofdzaak toe te schrijven aan het verdwijnen van de socialistische lijsttrekker Frank Vanacker die met 15.296 voorkeurstemmen plaats ruimde voor Jan Leclercq, die bij de recente verkiezingen 5.337 voorkeurstemmen behaalde. Het geringer voorkeurstemmenpercentage werd, zei het in mindere mate, ook veroorzaakt door de VU en de PVV, die allebei het effect konden voelen van

De evolutie van de voorkeurstemmen naar arrondissement*

Arrondissementen	Kamer van Volksvertegenwoordigers					Kamer	Senaat	Kamer	Senaat
	1968	1971	1974	1977**	1978	1981	1981	1985	1985
Brugge	44,85 (12)	53,21 (10)	58,32 (7)	53,96 (11)	52,48 (14)	46,49 (17)	39,42 (10)	41,23 (27)	35,66 (13)
Oostende - Veurne - Diksmulde .	49,99 (10)	55,02 (7)	53,02 (14)	50,23 (14)	50,37 (15)	46,81 (16)	43,12 (6)	43,63 (23)	37,28 (10)
Ieper	41,39 (17)	45,62 (17)	43,85 (21)	38,91 (29)	42,70 (27)	40,36 (25)	38,17 (11)	41,26 (26)	32,62 (17)
Kortrijk	42,23 (13)	51,53 (11)	53,57 (12)	54,63 (10)	60,44 (8)	48,81 (11)		43,92 (21)	
Roesselare - Tielt	41,81 (15)	48,17 (16)	49,95 (16)	51,38 (13)	56,20 (10)	47,91 (15)	35,56 (13)	44,57 (19)	32,24 (18)
Gent - Eeklo	41,40 (16)	48,31 (15)	53,41 (13)	51,62 (12)	54,98 (12)	52,33 (9)	34,81 (14)	53,31 (9)	34,03 (15)
Oudenaarde	53,60 (5)	68,44 (1)	69,19 (3)	69,96 (1)	68,30 (1)	66,50 (1)	50,67 (3)	65,87 (1)	50,60 (2)
Aalst	55,76 (4)	64,48 (4)	66,65 (4)	63,77 (6)	61,04 (7)	55,32 (7)		52,53 (10)	
Dendermonde	38,34 (18)	49,34 (13)	54,91 (9)	56,26 (9)	55,56 (11)	48,10 (14)	32,89 (18)	51,79 (11)	30,63 (21)
Sint-Niklaas	33,25 (24)	41,61 (20)	42,04 (24)	40,91 (24)	46,93 (20)	44,84 (21)		46,29 (17)	
Antwerpen	31,87 (25)	35,92 (24)	43,25 (17)	48,97 (17)	49,50 (19)	44,85 (20)	33,98 (16)	41,31 (25)	31,73 (19)
Mechelen	34,42 (20)	42,62 (18)	44,51 (19)	43,97 (21)	43,77 (25)	39,43 (26)	34,68 (15)	34,46 (30)	31,60 (20)
Turnhout	34,17 (27)	42,04 (19)	47,78 (18)	40,73 (25)	44,08 (24)	41,03 (24)		42,25 (24)	
Hasselt	56,14 (3)	65,07 (2)	71,31 (1)	66,38 (5)	64,14 (5)	58,22 (6)	49,74 (2)	56,11 (7)	45,02 (6)
Tongeren - Maaseik	60,05 (1)	65,03 (3)	64,22 (5)	66,53 (4)	66,83 (2)	62,02 (2)		61,20 (3)	
Leuven	46,32 (11)	54,03 (8)	53,85 (11)	59,54 (8)	59,78 (9)	54,07 (8)	46,98 (4)	51,03 (13)	45,31 (5)
Brussel - Halle - Vilvoorde . . .	50,84 (9)	48,41 (14)	52,64 (15)	49,21 (16)	52,79 (13)	48,28 (13)	41,66 (9)	51,51 (12)	40,00 (7)
Nijvel	37,88 (19)	34,40 (25)	40,29 (26)	42,62 (22)	42,94 (26)	37,95 (27)	33,60 (17)	44,62 (18)	34,63 (14)
Aat - Doornik - Moeskroen . . .	35,00 (21)	40,12 (23)	43,88 (20)	49,36 (15)	50,14 (16)	48,81 (11)	42,03 (7)	56,07 (8)	48,64 (3)
Bergen	22,22 (30)	25,15 (30)	27,83 (30)	32,85 (30)	35,74 (30)	32,63 (30)	32,52 (19)	37,54 (29)	36,90 (12)
Zinnik	30,49 (27)	32,49 (27)	37,68 (29)	40,38 (26)	45,39 (23)	36,52 (29)		38,01 (28)	
Charleroi	30,58 (26)	32,13 (28)	38,35 (27)	40,38 (27)	39,90 (29)	41,29 (23)	34,32 (16)	48,48 (16)	33,10 (16)
Thuin	25,92 (29)	29,72 (29)	32,18 (29)	40,08 (28)	40,83 (28)	36,75 (28)		43,84 (22)	
Dinant - Philippeville	52,21 (7)	53,51 (9)	55,64 (8)	61,56 (7)	62,77 (6)	58,25 (5)	44,42 (5)	60,26 (4)	46,67 (4)
Namen	50,96 (8)	50,00 (12)	54,89 (10)	48,96 (18)	50,10 (17)	45,47 (19)		50,36 (15)	
Borgworm - Hoei	37,28 (20)	40,99 (21)	48,84 (17)	47,84 (19)	46,39 (21)	45,75 (18)	32,05 (20)	50,50 (14)	39,34 (9)
Lulk	28,11 (28)	34,39 (26)	40,90 (25)	42,49 (23)	46,03 (22)	43,11 (22)	41,72 (8)	44,43 (20)	39,67 (8)
Verviers	42,20 (14)	40,58 (22)	42,80 (23)	47,53 (20)	49,89 (18)	49,43 (10)	35,85 (12)	56,18 (6)	36,93 (11)
Aarlen - Bastenaken - Marche- en-Famenne	59,50 (2)	63,24 (5)	69,88 (2)	68,30 (2)	65,09 (4)	60,44 (3)	59,53 (1)	57,95 (5)	55,56 (1)
Neufchâteau - Virton	52,68 (6)	59,09 (6)	62,02 (6)	67,37 (3)	65,69 (3)	58,37 (4)		63,19 (2)	

* In ten honderd van het totale aantal geldige stemmen; tussen haakjes de rangorde van elk arrondissement.

** Er moe aan herinnerd worden dat een aantal arrondissementen wijzigingen qua grootte hebben ondergaan door de samenvoeging van gemeenten in 1977.

een daling van het kiescijfer van de partij en waar de PVV bovendien nog met een nieuwe lijsttrekker naar voor kwam. In Kortrijk situeert zich het grootste verlies eveneens bij de SP waar lijsttrekker Marc Bourry (18.052 voorkeurstemmen) werd vervangen door Gilbert Bossuyt (8.281 voorkeurstemmen).

In het arrondissement Mechelen in de provincie Antwerpen, is het naast de VU, vooral de CVP die heel wat voorkeurstemmen verloor, doordat Van Eetveld met 12.272 voorkeurstemmen de derde plaats op de CVP-kamerlijst inruilde voor een vierde plaats op de senaatslijst (waar hij kon rekenen op 15.401 voorkeurstemmen).

De scherpe stijging van het voorkeurstemmenpercentage in de provincies Henegouwen en Luik, is voor wat betreft Henegouwen toe te schrijven aan de vooruitgang in de arrondissementen Doornik-Aat-Moeskroen, Charleroi en Thuin. In Luik is het vooral het arrondissement Verviers dat de grootste vooruitgang kende. Deze vier arrondissementen hebben gemeen dat hun PS-, PSC- en PRL-lijsten door dezelfde personen werden aangevoerd als in 1981, in veel gevallen werd ook de tweede en de derde plaats door dezelfde kandidaat-titularis bekleed. Bovendien konden al deze lijsttrekkers rekenen op een stijgende populariteit uitgedrukt in voorkeurstemmen. Opvallende figuren zijn o.a. in Doornik-Aat-Moeskroen : Detremmerie, PSC (+ 5.081 voorkeurstemmen) en Bertouille, PRL (+ 7.495); in Charleroi : Maystadt, PSC (+ 12.773) en Busquin, PS (+ 12.874); in Thuin : Ducarme, PRL (+ 5.996) en in Verviers : Wathelet, PSC (+ 7.463).

3. De voorkeurstem naar politieke partij (4).

Traditiegetrouw hebben de christen-democratische kiezers het meest bij voorkeur gestemd, nl. 57,67 % (5). Zij worden daarbij op de voet gevolgd door de liberalen met 55,25 %. Zowel bij de christen-democraten als bij de liberalen, halen de Franstaligen meer voorkeurstemmen dan hun Nederlandstalige collega's. Het voorkeurstemmenpercentage van de PSC bedraagt 60,75 %, van de CVP 56,52 %, van de PRL 56,88 % en van de PVV 53,70 %. In vergelijking met 1981 daalde de christen-democratische score met 2,67 %, de CVP behaalde toen 59,36 % en de

(4) De scores die de partijen in de Senaat behalen worden hieronder vermeld : CVP : 45,17 % ; PSC : 53,07 % ; PVV : 41,37 % ; PRL : 42,29 % ; SP : 32,12 % ; PS : 37,71 % ; VU : 36,13 % ; Vlaams Blok : 22,90 % ; PW : 33,40 % ; KPB-PCB : 25,81 % ; Agalev : 17,41 % en Ecolo : 21,47 %.

(5) De enige uitzondering vormen de verkiezingen van 1977 toen de liberalen net boven de christen-democraten scoorden.

TABEL IV
 Evolutie van de voorkeurstemmen naar partij*
 (Kamer van Volksvertegenwoordigers)

Verkiezing	Christen-democraten	Socialisten	Liberalen	Vlaams-nationa-listen	FDF-RW	Communisten	Groenen
1919	24,53	6,51	20,26	10,03			
1929	23,27	6,54	25,45	15,62		10,29	
1939	38,08	12,88	31,78	28,74		14,05	
1950	26,80	10,40**	26,54**	(a)		9,68	
1958	32,21	14,46**	36,78**	28,49		12,25	
1961	42,05 (—)	19,06 (=)	46,76 (+)	32,57 (+)		17,42 (+)	
1965	47,53 (—)	27,25 (—)	46,43 (+)	39,45 (+)	27,29***	21,14 (+)	
1968	53,98 (—)	28,32 (—)	50,23 (—)	38,08 (+)	25,48 (+)	20,10 (—)	
1971	58,13 (—)	36,18 (—)	54,88 (=)	45,48 (+)	26,06 (+)	27,73 (=)	
1974	61,72 (+)	39,24 (=)	57,20 (=)	48,40 (—)	38,45 (=)	31,21 (=)	
1977	58,31 (+)	39,70****	59,51 (=)	51,83 (=)	38,84***	30,14 (=)	
1978	61,12 (=)	44,34 (—)	55,31 (=)	53,44 (—)	41,82 (=)	27,34 (=)	
1981	60,34 (—)	45,12 (=)	49,29 (+)	44,66 (+)	39,09*****	29,29 (—)	22,50
1985	57,67 (+)	43,91 (+)	55,25 (—)	43,35	49,49*****(-)	30,81 (—)	22,25(+)

* In ten honderd van het totale aantal geldige stemmen. De +, — en = tekens tussen haakjes duiden op de evolutie van het stemmenpercentage van de partij.

** Omwille van de socialistisch-liberale verkiezingscoalitie in Limburg en Luxemburg werd geen rekening gehouden met deze provincies.

*** Hierin zijn verrekend de voorkeurstemmen van het FDF in het kiesarrondissement Brussel (31,77 %), van het Front Démocratique Wallon in Nijvel (40,18 %).

**** Van het Front Wallon in alle arrondissementen van de provincie Henegouwen (17,96 %) en van de Parti Wallon des Travailleurs in de arrondissementen Luik en Verviers (20,65 %).

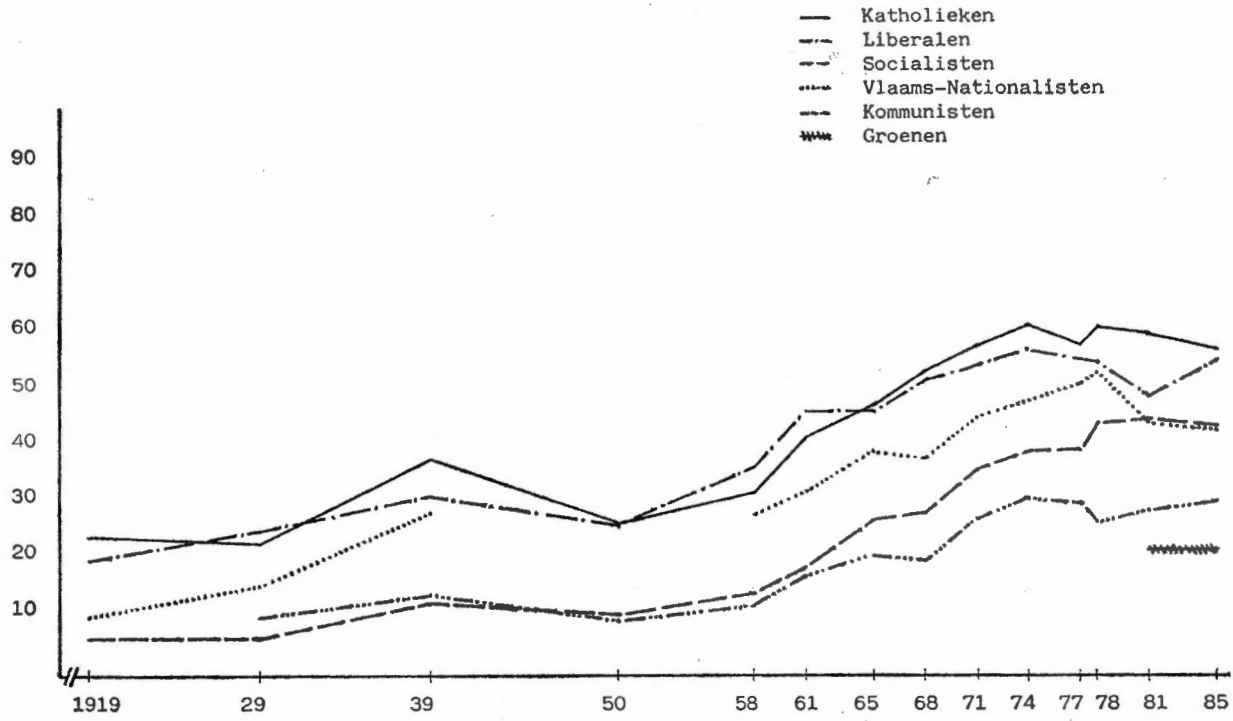
***** Omwille van de coalitie tussen PSB en RW in Luxemburg werd geen rekening gehouden met deze provincie. In 1981 werden de stemmen voor de lijst Wallon bij die voor het FDF-RW geteld.

***** FDF + PW.

(a) Percentage van de Vlaamse Concentratie in 1949: 40,50. De 8.238 voorkeurstemmen van Van Dieren in Brussel vertegenwoordigen hiervan 7,93 %.

PSC 62,87 %. Van de liberale kiezers stemden er in 1981 slechts 49,29 % bij voorkeur. Met de score van 1985 naderen ze weer dicht het niveau van 1978 toen 55,31 % van de geldig uitgebrachte stemmen voorkeurstemmen waren. Het voorkeurstemmenpercentage van de Vlaamse liberalen stijgt met 3,3 %, dat van de Franstalige liberalen maar liefst met 9,26 %.

De socialistische kiezers maken in 1985, net als in het verleden trouwens, aanzienlijk minder gebruik van de voorkeurstem, vergeleken met christen-democraten en liberalen. De score van 43,91 %, met 43,62 % voor de SP en 44,21 % voor de PS, betekent bovendien een daling van het aandeel voorkeurstemmen in het aantal geldig uitgebrachte stemmen, vergeleken met 1981, toen de socialistische partijen samen 45,12 % voorkeurstemmen verzamelden. In 1981 kreeg de PS 42,99 % voor-

GRAFIEK 2. — Evolutie van het percentage voorkeurstemmen per partij sinds 1919.

keurstemmen, zodat de huidige daling volledig op naam staat van de Vlaamse socialisten, die de 47,40 % voorkeurstemmen van 1981 zien terugvallen tot 43,62 %.

De Vlaams-Nationalisten (VU en Vlaams Blok) behalen een voorkeurstemmenpercentage van 43,35 %, wat een lichte achteruitgang betekent bij vorige verkiezingen, nl. 1,31 %. De Volksunie scoort 46,38 %, tegenover 46,09 % in 1981, het Vlaams Blok valt van 34,12 % in 1981 terug op 26,39 %. Het FDF en de PW wisten samen 49,49 % voorkeurstemmen te verzamelen, dit percentage staat vooral op naam van het FDF, gezien de PW alleen maar 34,43 % scoort.

De communisten brengen 30,86 % van hun stemmen uit op kandidaat-titularissen, wat een lichte stijging is t.o.v. 1981 (29,29 %).

Tenslotte zijn er nog de ecologisten die qua personale keuze het laagst van allemaal scoren. Het kiescijfer van Ecolo bestaat voor 23,95 % uit voorkeurstemmen, bij Agalev slechts voor 21,10 %. De Franstalige en Nederlandstalige ecologisten halen samen m.a.w. een voorkeurstemmenpercentage van 22,25 %, wat ongeveer evenveel is als in 1981. Dit laag percentage van de groene partijen is niet zo verwonderlijk gezien de geringere profilering van hun parlementsleden vanuit de structuur van de partij, het verbod op dienstbetoon, de afwezigheid van propaganda, zeker van persoonlijke propaganda en vooral ook gezien het relatief nieuw zijn van de partij. Rekening houdend met het partijproject, is een voorkeurstemmenpercentage van ruim 20 %, eerder een hoge score.

In tabel V wordt de stijging of daling van het voorkeurstemmenpercentage en het stemmenpercentage met elkaar vergeleken.

Uit tabel V blijkt dat op enkele uitzonderingen na, het zo is dat wanneer een partij globaal gezien meer stemmen haalt, het voorkeur-

TABEL V

Vergelijking tussen het stijgen en het dalen van het voorkeurstemmenpercentage en het stemmenpercentage

	Voorkeurstemmenpercentage	Stemmenpercentage
CVP	—	+
PSC	—	+
PVV	+	—
PRL	+	+
SP	—	+
PS	+	+
VU	+	—
Vlaams Blok	—	+
Agalev	—	+
Ecolo	+	+
KPB-PCB	+	—
RAD-UDRT	+	—

stemmenpercentage daalt en omgekeerd, wanneer een partij verlies lijdt, het aandeel voorkeurstemmen stijgt, wat een bevestiging zou zijn van de reeds vroeger geformuleerde hypothese dat de kiezer die een voorkeurstem uitbrengt meestal trouwer is aan zijn partij, dan een lijststemmer en dat de zogenaamde floating voter eerder een lijststem uitbrengt dan een voorkeurstem (6).

Deze hypothese gaat blijkbaar niet op voor de PRL, de PS en Ecolo. Deze partijen halen immers procentueel meer voorkeurstemmen, ondanks het feit dat ook hun kiescijfer stijgt. De PRL behaalde in 1981 een absoluut aantal stemmen van 516.305, in 1985 wordt dit cijfer met 103.085 stemmen verhoogd tot 619.390. Het aantal voorkeurstemmen bedroeg in 1985 352.319 wat 106.455 voorkeurstemmen meer is dan de 245.864 voorkeurstemmen van 1981. Het is hier in alle geval aannemelijk te stellen dat een deel van de nieuwe PRL-kiezers en misschien zelfs een groot deel een voorkeurstem heeft uitgebracht. Niet verwonderlijk trouwens wanneer men merkt dat Nols en Simonet op de Brusselse PRL-lijst samen goed zijn voor 54.101 voorkeurstemmen (7). De vermeerdering van het voorkeurstemmenaantal van een aantal PRL-kopstukken is onder meer te wijten aan de ruimere bekendheid die ze verworven hebben en de politieke positie die ze voor de verkiezingen bekleedden. Waarschijnlijk hebben deze figuren naast een aantal PRL-lijststemmers, ook een aantal niet-PRL-stemmers aangetrokken. Deze laatste hypothese geldt ook voor de PS (cfr. Jean-Marie Happart in het arrondissement Verviers, die in 1981, 1.940 voorkeurstemmen behaalde en in 1985, 7.515), en in beperkte mate ook voor Ecolo. De Ecolo-kandidaten, die de grootste stemmenwinst boeken, zijn immers in hoofdzaak personen die ook in 1981 op de lijst te vinden waren, hetzij als kandidaat-titularis, hetzij als kandidaat-opvolger.

4. De parlementsleden en hun voorkeurstemmen.

Het opstellen van een rangorde van kamerleden en rechtstreeks verkozen senatoren, op basis van hun behaalde voorkeurstemmen, gebeurt noch op basis van het absolute aantal voorkeurstemmen, noch op basis van het relatieve aantal, maar op basis van een schaalwaarde die een combinatie is van absolute en relatieve cijfers. De 500-voorkeurschaal,

(6) L. DE WINTER, *op. cit.*, blz. 159-162.

(7) In 1981 behaalde Nols op de FDF/RW-lijst: 14.614 voorkeurstemmen en Simonet op de PS-lijst: 13.434, nu behalen zij respectievelijk 26.868 en 27.233 voorkeurstemmen.

die in 1967 ingevoerd werd door W. Dewachter (8), berekent de schaalwaarde van de kandidaten als volgt :

$$\text{schaalwaarde} = \frac{\text{absoluut aantal voorkeurstemmen van de kandidaat}}{500} + \frac{\text{absoluut aantal voorkeurstemmen} \times 100}{\text{arrondissementeel kiescijfer van de partij}}$$

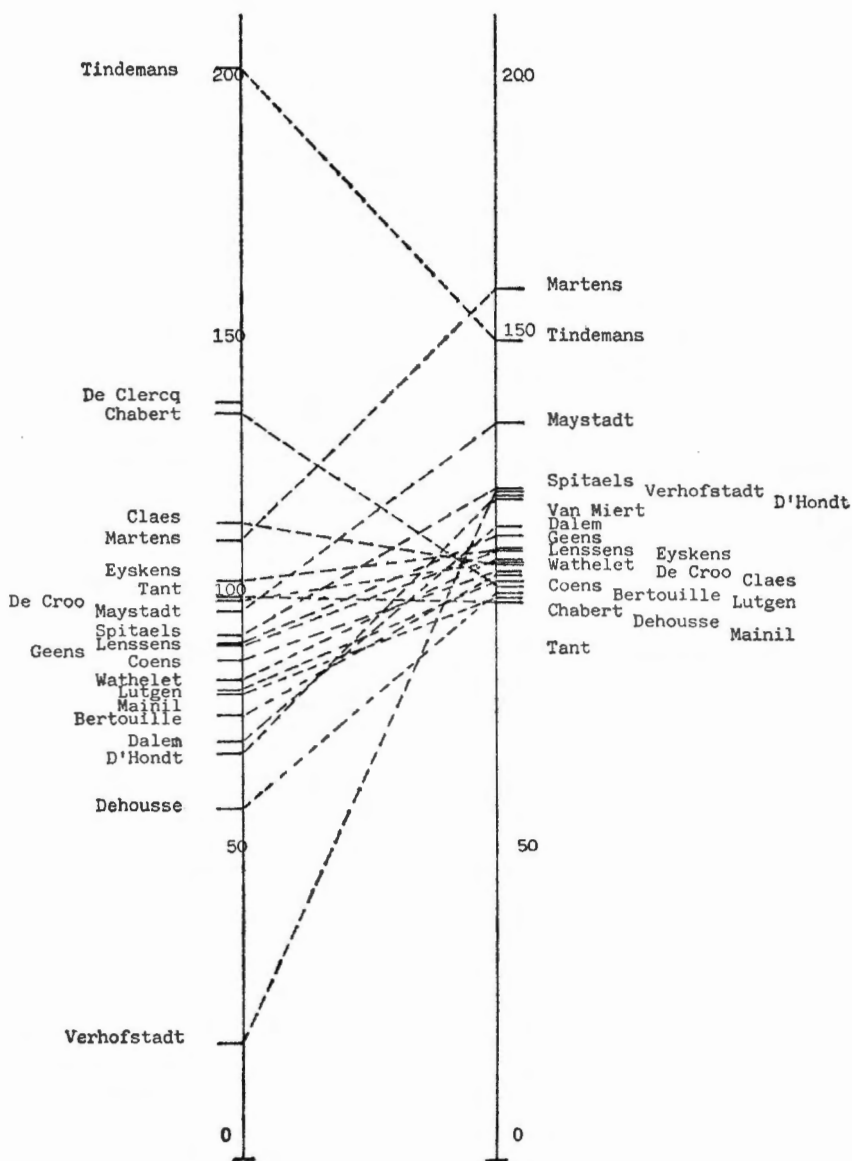
Deze schaalwaarde laat toe een vergelijking te maken over de partijen arrondissementsgrenzen heen.

Op basis van deze schaal worden de parlementsleden gerangschikt als volgt. Ter vergelijking is ook de lijst na de verkiezingen van 1981 opgenomen.

*Voorkeurstemmen 1985**Voorkeurstemmen 1981*

Martens, W. (K - CVP) .	160,83	Tindemans, L. (K - CVP)	203,63
Tindemans, L. (K - CVP).	150,43	De Clercq, W. (K - PVV)	138,33
Maystadt, P. (K - PSC) .	134,70	Chabert, J. (S - CVP) .	136,56
Spitaels, G. (S - PS) .	121,40	Claes, W. (K - SP) .	114,77
Verhofstadt, G. (K - PVV)	121,08	Martens, W. (K - CVP) .	111,16
D'Hondt - Vanopdenbosch, P. (S - CVP) .	120,02	Eyskens, M. (K - CVP) .	103,71
Van Miert, K. (K - SP) .	119,71	Tant, P. (K - CVP) .	100,06
Dalem, A. (S - PSC) .	114,94	De Croo, H. (K - PVV) .	99,37
Geens, G. (S - CVP) .	112,86	Maystadt, P. (K - PSC) .	97,12
Lenssens, J. (K - CVP) .	109,31	Spitaels, G. (S - PS) .	92,49
Eyskens, M. (K - CVP) .	109,14	Galle, M. (K - SP) .	91,19
Wathelet, M. (K - PSC) .	107,22	Lenssens, J. (K - CVP) .	91,16
De Croo, H. (K - PVV) .	106,66	Geens, G. (S - CVP) .	90,95
Claes, W. (K - SP) .	106,58	Vanden Boeynants, P. (K - PSC) .	89,19
Coens, D. (K - CVP) .	105,88	Gabriëls, J. (K - VU) .	89,04
Bertouille, A. (K - PRL) .	104,41	Willockx, F. (K - SP) .	88,14
Lutgen, G. (S - PSC) .	103,76	Coens, D. (K - CVP) .	87,53
Chabert, J. (S - CVP) .	102,29	Califice, A. (S - PSC) .	87,50
Dehousse, J.-M. (S - PS) .	101,12	Spaak, A. (K - FDF) .	86,25
Mainil, P. (S - PSC) .	100,10	Lavens, A. (S - CVP) .	84,26
Tant, P. (K - CVP) .	99,16	Wauthy, E. (K - PSC) .	84,12

(8) Voor een grondige analyse van de 500-voorkeurschaal, zie : W. DEWACHTER, « Over het rekenen met de voorkeurstemmen in de wetgevende verkiezingen », in *Politica* (1967), 3, blz. 205-217.

GRAFIEK 3. — Voorkeurstemmenscores van 1985 vanaf 100 en vergelijking met de scores behaald in 1981 door de betrokken parlementsleden.

PARLEMENTSVERKIEZINGEN VAN 13 OKTOBER 1985

249

Voorkeurstemmen 1985

Voorkeurstemmen 1981

Coeme, G. (K - PS)	98,64	Wathelet, M. (K - PSC)	83,96
Wauthy, E. (K - PSC)	96,57	Van der Niepen, P. (S - SP)	83,43
Gabriels, J. (K - VU)	96,03	Boel, R. (S - SP)	83,11
Busquin, P. (K - PS)	94,45	Cuvelier, E. (S - PVV)	83,10
Mayence-Goossens, J. (S - PRL)	91,56	Van Velthoven, L. (K - SP)	82,19
Cornet-d'Elzius (K - PRL)	91,09	Lutgen, G. (S - PSC)	81,95
Willockx, F. (K - SP)	90,56	Cornet d'Elzius, C. (K - PRL)	81,44
Gol, J. (K - PRL)	88,33	Mainil, P. (S - PSC)	81,33
Walt Niel, L. (S - PVV)	83,86	Bourry, M. (K - SP)	79,97
Dupré, J. (K - CVP)	82,84	Toussaint, M. (S - PRL)	79,82
Tobback, L. (K - SP)	79,32	D'Hoore, L. (K - CVP)	79,81
Galle, M. (K - SP)	79,20	Coëme, G. (K - PS)	79,40
Nothomb, C.-F. (K - PSC)	78,94	Van Renterghem, W. (K - PVV)	76,75
Boel, R. (S - SP)	78,28	Bertouille, A. (K - PRL)	76,74
Hansenne, M. (S - PSC)	75,46	Nothomb, C.-F. (K - PSC)	75,34
Schiltz, H. (K - VU)	73,15	Van Gronsveld, F. (S - CVP)	75,04
Swaelen, F. (S - CVP)	73,73	De Backer-Van Ocken, R. (S - CVP)	74,61
Delizée, R. (K - PS)	73,00	Schiltz, H. (K - VU)	73,44
Bril, L. (K - PVV)	71,82	Delizée, R. (K - PS)	72,81
Ducarme, D. (K - PRL)	71,52	Daems, J. (S - PVV)	72,41
Simonet, H. (K - PRL)	71,15	Van Acker, F. (K - SP)	72,35
Windels, R. (S - CVP)	70,61	Windels, R. (S - CVP)	70,35
Buchmann, J. (S - PVV)	70,32	D'Hondt-Van Opdenbosch, P. (S - CVP)	69,34
Nols, R. (K - PRL)	70,19	Pede, J. (S - PVV)	67,03
Delhayé, J.-B. (K - PS)	69,57	Gol, J. (K - PRL)	66,84
Olivier, L. (K - PRL)	69,06	Vandersmissen, E. (S - PVV)	66,53
De Wulf, R. (S - SP)	67,80	Dupré, J. (K - CVP)	66,18
Michel, L. (K - PRL)	67,71	Descamps, P. (S - PRL)	65,13
Détaille, M. (K - PRL)	67,28	Delhayé, J.B. (K - PS)	64,83
Vanvelthoven, L. (K - SP)	66,14	Tobback, L. (K - SP)	64,82
Michel, J. (K - PSC)	65,49	Kuypers, W. (K - VU)	63,79
Cools, A. (K - PS)	65,13	Poswick, C. (K - PRL)	63,71
Decléty, A. (S - PRL)	64,73		
Detremmerie, J.-P. (K - PSC)	64,50		
Boël, P. (S - PRL)	63,85		
Grootjans, F. (K - PVV)	63,42		
Deprez, P. (S - CVP)	62,18		
Breyne, P. (K - CVP)	61,92		

Voorkeurstemmen 1985

De Keersmaeker, P. (K - CVP)	61,33
Spaak, A. (K - FDF)	61,05
Feaux, V. (K - PS)	60,88
Tyberghien - Van den Bussche, M. (S - CVP)	60,88
Van Renterghem, W. (K - PVV)	60,77
Bataille, R. (S - PSC)	59,93
Anciaux, V. (K - VU)	59,13
Declerck, W. (S - PVV)	59,11
Olivier, M. (K - CVP)	59,10
Kelchtermans, L. (S - CVP)	58,09
Damseaux, A. (K - PRL)	57,99
Valkeniers, J. (S - VU)	57,58
Monfils, P. (S - PRL)	57,54
Pede, J. (S - PVV)	57,16
Vandersmissen, E. (S - PVV)	57,01
De Batselier, N. (K - SP)	57,01
Godinache-Lambert, M.-T. (S - PRL)	56,61
Vannieuwenhuyze, R. (S - CVP)	56,48
Smitt, C. (S - CVP)	56,28
Aubecq, C. (S - PRL)	56,23
Moens, G. (S - SP)	55,86
D'Hoore, L. (K - CVP)	55,25
Moureaux, P. (K - PS)	54,90
Liénard, A. (K - PSC)	54,02
Van der Niepen, P. (S - SP)	53,55
Vreven, F. (K - PVV)	52,17
Cooreman, E. (S - CVP)	51,92
Van den Broeck, O. (S - PVV)	51,75
Dewael, P. (K - PVV)	51,44
Wintgens, P. (S - PSC)	51,13
Smet, M. (K - CVP)	50,84
Knoops, E. (K - PRL)	50,76
Kempinaire, A. (K - PVV)	50,38

Voorkeurstemmen 1981

Remacle, M. (K - PS)	63,27
Bril, L. (K - PVV)	63,22
Michel, J. (K - PSC)	62,71
Smitt, C. (S - CVP)	62,70
Férir, J. (S - SP)	62,50
Colla, F. (K - PVV)	61,14
Breyne, P. (K - CVP)	60,84
Wyninckx, J. (S - SP)	60,14
Van Herreweghe, I. (S - CVP)	59,90
Lahaye, H. (S - PVV)	59,76
De Clercq, C. (S - CVP)	59,69
Vandekerckhove, R. (S - VU)	59,12
Tyberghien-Vandenbussche, M. (S - CVP)	59,08
Dehousse, J.-M. (S - PS)	58,61
Laridon, A. (K - SP)	57,32
Vannieuwenhuyse, R. (S - CVP)	57,31
Busquin, P. (K - PS)	56,38
Mathot, G. (K - PS)	55,91
De Coster, M. (S - PVV)	55,68
Grootjans, F. (K - PVV)	55,49
Vanderpoorten, H. (S - PVV)	54,47
De Wulf, R. (K - SP)	53,99
Anciaux, V. (K - VU)	53,66
Bascour, J. (S - PVV)	53,42
Kempinaire, A. (K - PVV)	53,31
Van den Broeck, O. (S - PVV)	52,75
Olivier, M. (K - CVP)	52,60
Verberckmoes, F. (K - PVV)	52,49
Lernoux, A. (K - PSC)	52,12
Urbain, R. (K - PS)	51,60
Godinache-Lambert, M.-T. (S - PRL)	50,56
Michel, L. (K - PRL)	50,35

PARLEMENTSVERKIEZINGEN VAN 13 OKTOBER 1985

251

Voorkeurstemmen 1985

Temmerman, G. (K - SP).	50,25
Deneir, A. (S - CVP) .	49,93
Léonard, A. (K - PSC) .	49,46
Decoster, M. (K - PVV) .	49,26
Urbain, R. (K - PS) .	48,91
Basecq, R. (S - PS) .	47,70
Bascour, J. (S - PVV) .	47,18
Wijninckx, J. (S - SP) .	47,12
Poswick, C. (K - PRL) .	46,56
Collignon, R. (S - PS) .	46,41
Neyts-Uyttebroeck, A.M. (K - PVV)	45,66
Verberckmoes, F. (K - PVV)	45,37
Vandekerckhove, R. (S - VU)	45,28
Marchand, C. (K - CVP) .	45,05
Laridon, A. (K - SP) .	44,69
Ylief, Y. (K - PS) .	44,26
Grafé, J.-P. (K - PSC) .	44,16
Kelchtermans, T. (K-CVP)	44,11
Gillet, J. (S - PRL) .	43,84
Peetermans, E. (S - PVV)	42,69
Poulain, J. (S - PS) .	42,65
Vankeirsbilck, E. (K-CVP)	42,45
De Clercq, C. (S - CVP) .	42,17
Van Rompuy, E. (K - CVP)	41,79
Maes-Vanrobaeys, M.-L. (S - CVP)	41,55
Demuyter, A. (S - PRL) .	41,23
Vermeiren, F. (K - PVV) .	41,05
Lestienne, M. (K - PSC) .	40,95
Steyaert, R. (K - CVP) .	40,91
Toussaint, T. (S - PS) .	40,43
Santkin, J. (K - PS). .	40,17
Van Eetvelt, V. (S - CVP)	39,74
Doumont, J. (S - PRL) .	39,01
Burgeon, W. (K - PS) .	38,84
Cardoen, G. (S - CVP) .	38,64
Vangronsveld, A. (K-CVP)	38,60

Voorkeurstemmen 1981

Grafé, J.-P. (K - PSC) .	50,07
Cools, A. (K - PS) . .	49,79
Militis, J. (K - PRL) .	49,64
Marchand, C. (K - CVP) .	49,32
Féaux, V. (K - PS) . .	49,21
Damseaux, A. (K - PRL) .	49,17
Hanquet, H. (S - PSC) .	48,85
Gramme, G. (S - PSC) .	48,84
Valckeniers, J. (K - VU) .	47,16
De Batselier, N. (K - SP) .	46,83
Jorissen, G. (S - VU). .	46,79
Poma, K. (S - PVV) . .	46,62
Mayence-Goossens, J. (S - PRL)	46,53
Steyaert, R. (K - CVP) .	46,48
Basecq, R. (S - PS) . .	45,79
De Graeve, A. (S - SP) .	45,06
Liénard, A. (K - PSC) .	44,68
Sprockeels, G. (K - PVV)	44,37
Tromont, M. (K - PRL) .	44,37
Cooreman, E. (S - CVP) .	43,88
Detremmerie, J.-P. (K - PSC)	43,87
Simonet, H. (K - PS) .	43,35
Goor-Eyben, C. (S - PSC)	42,89
Delmotte, F. (S - PS) .	42,86
Sleeckx, J. (K - SP). .	42,66
Van Keirsbilck, E. (K - CVP)	42,54
Antheunis, G. (K - PVV).	42,50
Debussere, F. (S - VU) .	42,10
Clerdent, P. (S - PRL) .	42,00
Gillet, J. (S - PRL) . .	41,82
Willems, G. (K - CVP) .	41,79
Tilquin, A. (S - PSC) .	41,37
Mordant, H. (K - RW) .	41,22
Aubecq, C. (S - PRL) .	40,86
Temmerman, G. (K - SP).	40,39
Peeters, W. (S - VU) . .	40,33
Knoops, E. (K - PRL) .	40,23

Voorkeurstemmen 1985

Anselme, B. (K - PS)	37,77
Van Rompaey, R. (S - CVP)	37,69
Sleeckx, J. (K - SP)	37,49
Matthys, P. (S - SP)	37,41
Moors, C. (K - CVP)	37,40
Thys, J.L. (K - PSC)	37,01
Gondry, R. (K - PS)	36,83
De Seranno (S - CVP)	36,81
Poulet, E. (S - PSC)	36,46
Hendrick, R. (K - UDRT)	36,44
Grosjean, A. (S - PS)	36,19
de Donnea, F. (K - PRL)	35,38
Jérôme, R. (K - PSC)	35,37
Willems, G. (K - CVP)	35,36
Desseyne, J. (K - VU)	35,27
du Monceau, Y. (K - PSC)	35,09
Laverge, J. (S - PVV)	34,97
Antoine, F. (S - PSC)	34,96
Caudron, J. (K - VU)	34,84
Maes, N. (K - VU)	34,81
Désir, G. (K - FDF)	34,77
Desmarets, J. (S - PSC)	34,76
Bossuyt, G. (K - SP)	34,44
Happart, J.-M. (K - PS)	34,39
Taelman, W. (K - PVV)	34,38
Lenfant, P. (S - PSC)	34,33
Belot, N. (S - PS)	34,17
Van Ooteghem, O. (S - VU)	33,76
Vandenhove, M. (S - SP)	33,31
Lagasse, A. (S - FDF)	32,60
Tilquin, A. (K - PSC)	32,54
Van Rompaey, H. (K - CVP)	32,36
Adriaensens, H. (K - SP)	31,89
Goor-Eyben, C. (K - PSC)	31,74
Harmegnies, Y. (K - PS)	31,72
Colla, M. (K - SP)	31,63
Van Houtte, M. (S - PVV)	31,35
Didden, M. (S - CVP)	31,10
Capoen, M. (S - VU)	31,05
Verhaegen, G. (K - CVP)	30,93

Voorkeurstemmen 1981

Poulain, J.B. (S - PS)	40,01
Hoyaux, J. (S - PS)	39,86
Nols, R. (K - FDF)	39,07
De Winter, A. (K - PVV)	38,88
Olivier, L. (K - PRL)	38,85
Remacle, L. (K - PSC)	38,82
Henrion, R. (K - PRL)	38,74
Moors, C. (K - CVP)	38,39
Burgéon, W. (K - PS)	38,28
Denison, R. (K - PS)	38,12
Capoen, M. (S - VU)	37,73
Carpels, O. (S - SP)	37,71
Anselme, B. (K - PS)	37,13
Ducarme, D. (K - PRL)	37,08
Close, R. (S - PRL)	36,78
Vandenhove, M. (S - SP)	36,40
Van Rompaey, H. (K - CVP)	36,28
Ylieff, Y. (K - PS)	35,75
De Seranno, J. (S - CVP)	35,73
Hendrick, R. (K - UDRT)	35,41
Ramaekers, J. (K - SP)	35,39
Demuyter, A. (S - PRL)	35,22
Gondry, R. (K - PS)	35,15
Desaeyere, W. (K - VU)	34,96
Lagasse, A. (S - FDF)	34,77
Rutten, M. (S - CVP)	34,48
Caudron, J. (K - VU)	34,48
Bonnel, R. (K - PVV)	34,34
Akkermans, P. (S - CVP)	34,32
Coppens, E. (S - SP)	34,30
Houben, F. (S - SP)	34,15
Vreven, F. (K - PVV)	34,01
Kelchtermans L. (K - CVP)	33,69
Van Ooteghem, O. (S - VU)	33,57
Belot, R. (S - PS)	33,50
Devos, G. (K - CVP)	33,31
Cudell, G. (S - PS)	33,20
Lestienne, M. (K - PSC)	32,15

PARLEMENTSVERKIEZINGEN VAN 13 OKTOBER 1985

253

Voorkeurstemmen 1985

Eerdekens, C. (K - PS)	30,89
Sauwers, J. (K - VU)	30,85
Hanquet, H. (K - PSC)	30,23
Luyten, W. (S - VU)	30,01
Guillaume, F. (S - PS)	29,92
Denison, R. (K - PS)	29,73
Geens, A. (S - VU)	29,67
Devolder, J. (K - PVV)	28,95
Hismans, P. (S - PS)	28,95
Van den Brande, L. (K - CVP)	28,55
Akkermans, P. (S - CVP)	28,37
Sprockeels, G. (K - PVV)	28,21
Van Wambeke, H. (K-CVP)	28,14
Seeuws, W. (S - SP)	28,09
Dillen, K. (K - VI. Blok)	27,92
Clerdent, P. (S - PRL)	27,88
Kubla, S. (K - PRL)	27,85
Steverlynck, A. (K - CVP)	27,41
Vanlerberghe, R. (S - SP)	27,31
De Loor, H. (K - SP)	26,98
Van Steenkiste, F. (K - VU)	26,58
Hatry, P. (S - PRL)	25,09
Gehlen, A. (K - PSC)	24,73
Boerave-Derycke, C. (K - CVP)	24,68
Ansoms, J. (K - CVP)	24,59
Van Nevel, A. (S - CVP)	24,57
Lenaerts, L. (K - CVP)	24,11
Van Horenbeek, L. (K - VU)	24,11
Content, W. (S - SP)	24,08
Leclercq, J. (K - SP)	23,58
de Clippele, J. (S - PRL)	23,23
Ramaekers, J. (K - SP)	23,13
Desaeyere, W. (K - VU)	22,61
Flamant, E. (K - PVV)	22,53
Beerden, G. (K - CVP)	22,52
Van der Biest, A. (K - PS)	22,32

Voorkeurstemmen 1981

Taelman, W. (K - PVV)	31,38
Smet, M. (K - CVP)	31,07
Verhaegen, G. (K - CVP)	30,85
Mouton, H. (S - PS)	30,70
Hubin, F. (S - PS)	30,31
Cools, B. (K - SP)	30,18
De Bruyne, H. (S - VU)	30,16
Van Steenkiste, F. (K - VU)	30,14
Dillen, K. (K - VI. Blok)	29,67
Belmans, J. (K - VU)	29,57
Jérôme, R. (K - PSC)	29,46
Desseyn, J. (K - VU)	29,15
Steverlynck, A. (K - CVP)	29,08
Daems, J. (K - PVV)	28,94
Van de Velde, L. (K - PVV)	28,86
Van Grembergen, P. (K - VU)	28,81
Beerden, G. (K - CVP)	28,65
de Clippele, J.-P. (S - UDRT)	28,55
Pétry, I. (S - PS)	28,22
Van Rompaey, R. (S - CVP)	28,09
Somers, J. (K - VU)	27,71
Declercq, R. (K - VU)	27,49
Claes A. (K - PVV)	26,63
Baert, F. (K - VU)	26,06
Pierard, G. (K - PRL)	25,92
Evers, A. (K - PRL)	25,64
Peeters, P. (S - VU)	25,40
Van Boxelaer, J. (K - VU)	25,07
Pans, L. (K - PVV)	24,57
Seeuws, W. (S - SP)	24,54
Van Biervliet, L. (K - VU)	24,46
Vandemariere, J. (S - PVV)	24,43
Cardoen, G. (K - CVP)	24,30
Desutter, E. (K - CVP)	23,98
Flamant, E. (K - PVV)	23,93

Voorkeurstemmen 1985

Perdieu, J.-P. (K - PS)	22,28
Belmans, J. (K - VU)	21,75
Ottembourg, Y. (S - CVP)	21,47
Pecriaux, N. (S - PS)	21,35
Vanderborght, T. (S - CVP)	21,33
Schoeters, M. (S - SP)	21,27
Desutter, M. (K - CVP)	21,22
Lallemand, R. (S - PS)	21,02
Bourgeois, A. (K - CVP)	20,92
Merckx - Van Goey, T. (K - CVP)	20,59
Van Puymbroeck, M. (S - Agalev)	20,59
Demeester - De Meyer, W. (K - CVP)	19,97
Van de Velde, L. (K - PVV)	19,97
Van den Bossche, L. (K - SP)	19,94
Baldewijns, E. (K - SP)	19,63
Onkelinx, G. (K - PS)	19,57
Knuts, H. (S - SP)	19,47
Van Hecke, J. (K - CVP)	19,41
Defraigne, J. (K - PRL)	19,29
Meyntjes, O. (S - VU)	19,24
Antoine, A. (K - PSC)	18,71
Biefnot (K - PS)	18,70
Derycke, E. (K - SP)	18,48
De Roo, J. (K - CVP)	18,22
Van Steenkiste, R. (K - SP)	18,20
Baert, F. (K - VU)	18,02
Borremans, R. (S - PS)	17,56
Bondroit, A. (K - PS)	17,42
Tamniaux, V. (S - PS)	17,41
Vandenhoute, J. (S - PRL)	17,20
Dierickx, L. (K - Agalev)	17,18
Gevenois, J. (S - PS)	16,65
Petitjean, C. (K - PRL)	16,58
Detiège, L. (K - SP)	16,49
Gendebien, P.-H. (K - PSC)	16,41
Walry, L. (K - PS)	15,83

Voorkeurstemmen 1981

Hansenne, M. (K - PSC)	23,91
Kelchtermans, T. (K - CVP)	23,84
Van Nevel, A. (S - CVP)	23,59
Gehlen, A. (K - PSC)	23,51
Lagneau, A. (S - PRL)	23,48
De Keersmaecker, P. (K - CVP)	23,36
Moureaux, P. (K - PS)	22,95
Hostekint, R. (K - SP)	22,94
Toussaint, T. (S - PS)	22,81
Perdieu, J.-P. (K - PS)	22,81
Van den Poel-Welkenhuy- sen, M. (K - PVV)	22,81
Vermeiren, F. (S - PVV)	22,79
De Cooman, C. (S - CVP)	22,63
Maes, R. (S - VU)	22,54
Van Wambeke, H. (K - CVP)	22,53
Kevers, J. (S - PSC)	22,07
De Grève, L. (K - PVV)	22,04
Thijs, J.-L. (K - PSC)	21,36
Verniers, J. (K - VU)	20,80
D'Alcantara, A. (K - CVP)	20,22
Hismans, E. (S - PS)	20,12
Van den Brande L. (K - CVP)	19,98
Gillet, R. (S - FDF)	19,92
Baldewijns, E. (K - SP)	19,82
Coorens, C. (S - PS)	19,80
Nutkewitz, J. (S - PVV)	19,77
Van Gompel, J. (K - PS)	19,25
Bourgeois, A. (K - CVP)	19,19
Mundeleer, G. (K - PRL)	19,17
Buchmann, J. (K - PVV)	18,94
Diegenant, A. (K - CVP)	18,30
Van Puymbroeck, M. (S - Agalev)	18,18
Deneir, A. (K - CVP)	18,12
Boerave-Derycke, C. (K - CVP)	18,05

PARLEMENTSVERKIEZINGEN VAN 13 OKTOBER 1985

255

Voorkeurstemmen 1985

Vandermeulen, P. (K - PVV)	15,74
Uyttendaele, R. (K - CVP)	15,49
Tasset, P. (K - PS)	15,47
Lagneau, A. (K - PSC)	15,44
Ghesquiere, F. (K - CVP)	15,09
Denys, A. (K - PVV)	14,84
Deleuze, O. (K - Ecolo)	14,78
Bogaerts, G. (K - SP)	14,47
Donnay, F. (S - PS)	14,43
Vandenbroucke, F. (K - SP)	14,31
Op 't Eynde, A. (S - SP)	13,85
Snykerbuyk, H. (K - CVP)	13,60
Schellens, A. (S - SP)	13,48
Diegenant, A. (K - CVP)	13,38
Pillaert, J.-P. (K - VU)	13,30
Bosmans, F. (K - CVP)	12,92
Peeters, W. (K - VU)	12,83
Defosset, L. (K - PS)	12,49
Mottard, J. (K - PS)	12,49
Van Durme, W. (K - Agalev)	12,19
Verdonck, M. (S - CVP)	11,93
D'Hondt, D. (K - PRL)	11,81
Van Overstraeten, T. (S - VU)	11,27
Flandre, E. (S - Ecolo)	11,18
Vandebosch, E. (K - CVP)	11,13
Daras, J. (K - Ecolo)	11,03
Beysen, W. (K - PVV)	10,57
Dutry, G. (K - Ecolo)	10,46
Van Parijs, T. (K - CVP)	10,43
Hermans, P. (K - CVP)	10,43
Albert, V. (K - PS)	10,39
Hofman, G. (S - PS)	10,34
Brisart, J. (K - Ecolo)	10,11
Van Elewyck, J. (K - SP)	9,98
Bonmariage, J. (K - PRL)	9,88
Vogels, M. (K - Agalev)	9,84

Voorkeurstemmen 1981

Knuts, H. (S - SP)	17,83
Kubla, S. (K - PRL)	17,42
Bogaerts, E. (K - SP)	17,15
Delhaye J.J. (K - PS)	16,99
Desmarets, J. (K - PSC)	16,94
Mangelschots, L. (K - SP)	16,72
Coppieters, A. (K - CVP)	16,39
Van den Bossche, L. (K - SP)	16,28
Vanderborght, F (S - CVP)	16,04
Petitjean, C. (K - PRL)	15,59
Ansoms, J .(K - CVP)	15,47
Boniface-Delobe, M. (K - RW)	15,41
Defosset, L. (K - FDF)	15,24
Weckx, H. (S - CVP)	15,22
Julliams, I. (S - SP)	15,07
Dierickx, L. (K - Agalev)	14,64
De Loor, H. (K - SP)	14,42
Royen, A. (S - Ecolo)	14,32
Van Cauwenberghe, J.-C. (K - PS)	14,23
Peeters, R. (K - CVP)	14,14
Rigo, E. (K - PS)	13,66
Jortay-Lemaire, S. (S - Ecolo)	13,38
Brenez, G. (K - PS)	13,34
Van der Biest, A. (K - PS)	13,33
Donnay, F. (S - PS)	13,06
Klein, E. (K - PRL)	12,39
Demeester-De Meyer, W. (K - CVP)	12,03
Jandrain, A. (S - PS)	11,97
Geyselings, F. (K - Agalev)	11,85
Guillaume, F. (K - PS)	11,79
Biefnot, Y. (K - PS)	11,78
Vercaigne, J. (S - PCB)	11,75
Van Belle, I. (K - PVV)	11,58
Barzin, J. (K - PRL)	11,35
Van Roye, P. (S - Ecolo)	11,26

Voorkeurstemmen 1985

Mundeleer, G. (K - PRL)	9,80
Vaes, J.-F. (S - Ecolo)	9,59
Clerfayt, G. (K - FDF)	9,41
Panneels - Van Baelen, M. (S - CVP)	9,35
Cortois, W. (K - PVV)	9,31
Gryp, E. (S - Agalev)	9,19
Pepermans, J. (K - Agalev)	8,97
Beckers, A. (K - SP)	8,92
Peuskens, V. (K - SP)	8,70
Chevalier, P. (K - SP)	8,68
Verheyden, J. (K - SP)	8,62
Cauwenberghs, F. (K - CVP)	8,55
Piot, F. (K - CVP)	8,50
Paque, G. (S - PS)	8,49
Collart, J. (K - PS)	8,18
Coppens, E. (K - SP)	7,87
Vanderheyden, V. (K - SP)	7,81
De Loore-Raeymaekers, Z. (K - CVP)	7,73
De Groot, E. (K - PVV)	7,72
Klein, E. (K - PRL)	7,68
De Decker, A. (K - PRL)	7,68
Henry, J.P. (K - PS)	7,64
Hancké, L. (K - SP)	7,56
Pivin, J. (K - PRL)	7,29
Dejardin, C. (K - PS)	7,09
De Bremaeker, J. (S - SP)	6,99
Declercq, T. (K - CVP)	6,86
Bosmans, J. (S - PVV)	6,64
Burgeon, C. (K - PSC)	6,64
Harmegnies, M. (K - PS)	6,14
Depré, J. (K - CVP)	6,11
Degroeve, A. (K - PS)	5,81
Baudson, A. (K - PS)	5,74
De Weirdt, P. (K - SP)	5,18
Peeters, R. (K - CVP)	4,53
Tomas, E. (K - PS)	4,51
le Hardy de Beaulieu (K - PSC)	4,26

Voorkeurstemmen 1981

Collignon, R. (K - PS)	11,18
Pécriaux, N. (S - PS)	11,08
Daras, J. (K - Ecolo)	10,78
Detiège, L. (K - SP)	10,25
Paque, G. (S - PS)	10,24
Wathelet, J. (S - PRL)	10,18
Harmegnies, M. (K - PS)	10,16
Vanderheyden, V. (K - SP)	10,04
Denys, A. (K - PVV)	9,90
De Leuze, O. (K - Ecolo)	9,88
Fédriigo, D. (K - PCB)	9,81
Bossuyt, G. (K - SP)	9,77
Tournis, A. (S - FDF)	9,66
D'Hondt, D. (K - PRL)	9,65
Blanckaert, K. (K - CVP)	9,57
Lafosse, M. (K - PS)	9,53
Heughebaert, M. (K - PVV)	9,46
Panneels - Van Baelen, M. (S - CVP)	9,43
Van Daele, M. (S - PVV)	9,39
Defraigne, J. (K - PRL)	9,32
Harmegnies, Y. (K - PS)	8,94
Piot, F. (K - CVP)	8,93
Mottard, J. (K - PS)	8,84
De Loore-Raeymackers, Z. (K - CVP)	8,83
Nagels, J. (K - PCB)	8,81
Onkelinx, G. (K - PS)	8,55
Suykerbuyck, H. (K - CVP)	8,48
Colla, M. (K - SP)	8,27
Baudson, A. (K - PS)	8,23
De Baert, E. (S - SP)	8,23
Thijs, J. (S - VU)	8,15
Vervaeet, D. (K - VU)	8,04
Swaelen, F. (K - CVP)	7,83
De Groot, E. (K - PVV)	7,72
le Hardy de Beaulieu, G. (K - PSC)	7,66
Huylebrouck, O. (K - PRL)	7,27
Brouhon, H. (K - PS)	7,24

PARLEMENTSVERKIEZINGEN VAN 13 OKTOBER 1985

257

Voorkeurstemmen 1985

Voorkeurstemmen 1981

Lefeber, O. (K - SP)	4,07	Bockstal, E. (K - CVP)	6,57
Neven, M. (K - PRL)	3,79	Van Elewuyck, J. (K - SP)	6,44
Coveliers, H. (K - VU)	3,04	Outers, L. (K - FDF)	6,31
De Beul, A. (K - VU)	2,63	Lepaffe, J. (S - FDF)	6,26
Winkel, X. (K - Ecolo)	1,54	Dejardin, C. (K - PS)	6,25
		Risopoulos, B. (K - FDF)	6,17
		Collart, J. (K - PS)	5,73
		Rubens, H. (K - SP)	5,22
		Delahaye, T. (K - UDRT)	5,15
		Clerfayt, G. (K - FDF)	4,52
		De Decker, A. (K - PRL)	4,50
		Neyts - Uytbroeck, A.M. (K - PVV)	4,46
		Beysen, E. (K - PVV)	3,94
		Meyntjes, O. (K - VU)	3,94
		De Beul, A. (K - VU)	3,85
		De Roubaix, P. (K - UDRT)	3,67
		Monfils, P. (K - PRL)	3,11

Vergeleken met 1981, zijn er in 1985 een aantal verschillen te noteren. Niet alleen wordt de hoogste plaats door een ander politicus bekleed, ook zijn er meer kandidaten die boven de 100 scoren, en liggen de afstanden tussen de topscores minder ver uit mekaar (zie grafiek III). Anderzijds blijkt dat o.a. de politieke positie een belangrijke rol speelt bij het behalen van voorkeurstemmen. Onder de twintig best gerangschikten in 1985 zijn er zeven nationale ministers, twee staatssecretarissen, vier gewestministers en drie partijvoorzitters. In 1981 waren dat 9 ministers en 5 partijvoorzitters. Voorts wordt Martens' vier jaar lange premierschap beloond met een eerste plaats in de rangorde. Deze eerste plaats werd in 1974, 1977, 1978 en 1981 bekleed door L. Tindemans die van 1974 tot 1978 premier was en daarna partijvoorzitter.

Waarschijnlijk speelt ook het door de parlementariërs verstrekte dienstbetoon een belangrijke rol bij het opvoeren van het aantal voorkeurstemmen. Hoewel men moeilijk kan nagaan wat het precieze effect is van de kwantiteit en de kwaliteit van het verstrekte dienstbetoon, blijkt uit een studie uitgevoerd door het opiniepeilingsbureau Dimarso, in opdracht van de afdeling Politologie, dat de ondervraagden hun stemgedrag mede motiveren vanuit het dienstbetoon van een politicus, waardoor zijzelf of een van hun familieleden werden bevoordeeld.

Het argument dat politieke propaganda een effect zou hebben op het aantal voorkeurstemmen, wordt fel betwist. Ondanks het feit dat de verschillende propaganda-effect-onderzoeken (10), ondubbelzinnig naar een beperkt effect wijzen, blijven partijmanagers, campagne-leiders en politici toch sterk geloven in het positief effect van propaganda. Met betrekking tot de recente verkiezingen wordt hierbij vaak verwezen naar de toch wel zeer opmerkelijke campagne van uittreidend staatssecretaris Annemie Neyts in Brussel. Dat de politica met haar campagne een grotere bekendheid wist te verwerven lijkt onbetwistbaar, of zij daardoor ook haar voorkeurstemmen kon verhogen, blijft een open vraag.

Ongetwijfeld bestaan er nog tal van andere factoren, die het aantal uitgebrachte voorkeurstemmen determineren. Daarbij zijn niet in het minst de typische kenmerken van de kiezer belangrijk, zoals de politieke rijpheid, de participatie-motivatie en de politieke socialisatie.

Besluit.

De arrondissementele verschillen in het gebruik van de voorkeurstemmen situeren zich op twee niveaus. Enerzijds zijn er de permanente verschillen, die verklaard worden vanuit het differentieel gebruik van de voorkeurstemmen naar de partijen toe, en vanuit de verschillende bevolkingscijfers die rechtstreeks verband houden met het aantal politici dat per arrondissement kan verkozen worden en met de geringere sociale afstand die er bestaat tussen de kiezers en de kandidaten. Anderzijds zijn er de

(10) G. JACQUEMYS, *Electeurs et propagande électorale*, Insoc, 1953, 87 blz. ; W. DEWACHTER, *De wetgevende verkiezingen als proces van machtsverwerving in het Belgisch politiek bestel* (Antwerpen, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1967), blz. 337-341 ; « Onderzoek Seminarie van Politieke Wetenschappen », in *Afdeling Politologie* (K.U.Leuven), *Het nut van een miljoenenpropaganda* (Leuven, 1974), 46 blz. ; « Onderzoek Afdeling Politologie », in W. DEWACHTER, *Functies en dysfuncties van politieke propaganda*, in : E. DE BENS, *Massamedia en politiek* (Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1982), blz. 141-163 ; J. BLUMLER, G. THOVERON and R. CAYROL, *La télévision fait-elle l'élection ?* (Parijs, 1978) ; G. THOVERON, « Qui suit la campagne et pourquoi ? », in *Etudes de radio-télévision* 22. Recherches, Brussel, 1977 ; G. THOVERON, « Les publics de la campagne », in R. BOUILLIN-DARTEVELLE, *Les élections législatives du 8 novembre 1981* (Brussel, 1983), blz. 53-55 ; Affichewaarneming en voorkeurstemmen in Brussel in 1981. Niet gepubliceerd onderzoek van de Afdeling Politologie, K.U.Leuven ; Voor het buitenland : zie de talrijke onderzoeken o.m. over het effect van televisie-debatten : E. KATZ and J. FELDMAN, « Les débats Kennedy-Nixon », in *Les Cahiers RTB*, nr. 2, 1963, blz. 3-14 (vertaling van een artikel verschenen in *Studies of Public Communication*, 1962, nr. 4) ; J. BLUMLER and D. McQUAIL, *Television in Politics : its uses and influence* (London, 1968), 379 blz. ; Reagan-Mondale debatten ; O. WIEGMAN, A. DE ROOM en T. SNIJDERS, *Meningen en media. Politieke opposenten in een realistisch experiment* (Deventer, 1981), 327 blz.

typische verkiezingsgebonden verschillen, die verklaard worden vanuit de evolutie van een of meerdere partijen in het arrondissement.

De winst of het verlies aan voorkeurstemmen van een partij is te wijten aan één specifieke factor of een combinatie van factoren: een verlies kan onder meer veroorzaakt worden door een algemene achteruitgang van de partij; door het verdwijnen van een populair politicus of door het vernieuwen van de lijst in haar geheel. Een vooruitgang in het aantal voorkeurstemmen kan naast een electorale vooruitgang van de partij ook liggen in het aantrekken of het behoud van een populair en vertrouwd politicus. Dat een aantal politici een aanzienlijke voorkeurstemmenwinst boeken, moet ongetwijfeld gezocht worden in de grotere populariteit die zij genieten, in hoofdzaak ten gevolge van de politieke positie die zij vóór de verkiezingen bekleedden en/of het verstrekte dienstbetoon.

Wat het kiezerspubliek zelf betreft kan men een onderscheid maken tussen de lijststemmer en de voorkeurstemmer enerzijds, en de trouwe kiezer en de vlottende kiezer anderzijds. De verkiezingsuitslag van 1985 lijkt erop te wijzen dat de kiezer die een voorkeurstem uitbrengt meestal trouwer is aan zijn partij dan diegene die een lijststem uitbrengt en dat de zogenaamde floating voter eerder een lijststem dan een voorkeurstem uitbrengt. Wanneer een politicus evenwel een ruimere bekendheid geniet, of erin slaagt zijn imago aanzienlijk te verbeteren, of wanneer een partij een politieke vedette aantrekt, die in feite niet tot de partij behoort, is het mogelijk dat er een categorie « preferential floating voters » verschijnt, of m.a.w. vlottende kiezers, die hun stem verbinden aan de persoon van de politicus.

Het stagneren van het aantal voorkeurstemmen, zo niet een tendens tot dalen, blijft, over de individuele, arrondissementele en partijverklaringen heen, een intrigerend verschijnsel.

Summary : The preferential vote at the general elections of 1985 in Belgium.

At the general elections in Belgium, the voter has the possibility to bring out a vote for a party or a vote for a candidate of the party (a preferential vote). At the general elections of October 13, 1985, for the House of Representatives, the voters have voted for 48 % by preference, whereas, for the Senate 38 % of them have done so.

The use of preferential votes is varying from one electoral district to another : from 66 % in the district of Oudenaarde to 34 % in Mechelen.

There is also a difference from one political party to another. The highest percentage is obtained by the christian-democratic parties : 58 % ; the lowest by the ecologists : 22 %.

The preferential votes individual candidates obtain differ widely, pointing out not only their popularity but also to a certain extend their political power.

